

Ecsedy István

KÉSŐRÉZKORI LELETEK BOGLÁRLELLÉRŐL

1975-ben a badeni kultúra bolerázi csoportjához és a kultúra klasszikus szakaszához tartozó edény-töredékeket adtak át Kalicz Nándornak (MTA Régészeti Intézet). A bolerázi típusú leletek Boglárlelle (1975-ben még Balatonlelle) Úszó u. 74–76. sz. ház (Aranyosi Imre telke) előtt, árokásás közben kerültek elő. Kalicz Nándor további bolerázi leleteket gyűjtött az Úszó u. környékén helyszíni szemléje során. Ettől a telepnyomtól távolabb, szintén árokásás közben kerültek elő a badeni kultúra klasszikus szakaszának leletei (BAKAY 1975, 296).

1976-ban Kalicz Nádor információi és a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságának megbízása alapján hitelesítő ásatást végeztem Boglárlellén, amely az Úszó u. területén megbolygatott hulladék-gödör feltárására szorítkozott.

A lelőhely területe csaknem teljesen beépített, észak-déli irányú, magas löszhát, amelyet kelet és nyugat felől egykori vízfolyások mocsaras völgyei, észak felől a Balaton határolnak. Tőle keletre, a vele azonos jellegű szomszédos löszháton kerültek elő az említett klasszikus badeni leletek:

- a) Pontsorrall és bekarcolt vonalakkal díszített, csonkakúpos aljú, enyhén kihajló peremű tál (1. kép 11).
- b) Kétosztatú tál töredéke (1. kép 5).
- c) Bordadíszes fazekak töredékei (1. kép 1–3; 7).
- d) Vékony falú, élesen profitált aljú bögre töredéke (1. kép 6).
- e) Hengeres nyakú, egyenes peremű, gömbölyű hasú bögrék a perem fölé emelkedő szalagfüllel (1. kép 8–10).

Az Úszó u.-i bolerázi korú telep kiterjedését a terület beépített volta miatt nem tudtuk pontosan felmérni. A felszíni leletek (2. kép) alapján a feltárt objektum egyrétegű településhez tartozott. A telep egykori kultúrrétege a terület nagy részén szinte teljesen lepusztult az erózió és az építkezések miatt.

Az ásatás során kisméretű (2,5×5 m) szelvényt tártunk fel. Az árokásással kissé megbolygatott hulladék-gödör sötétszürke, hamus kitöltésű feltja 1,1 m mélységben rajzolódott ki (3. kép). A teknős fenekű, nagyméretű gödör állatcsontokat (1. Appendix) és sok edénytöredéket tartalmazott, amelyek a Kalicz Nándortól átvett, ugyaninnen származó leletekkel együtt kerültek restaurálásra.

A gödörből előkerült leletek:

I. Tálak

a) Fordított csonkakúp alakú, tölcséres nyakú tálak. A típust egy belső oldalán ferde kannelurákkal díszített peremtöredék (7. kép 6), egy másik példány oldaltöredéke a vállon bütyökkel és bekarcolt halszálkaminta maradványával (7. kép 5) és néhány párhuzamosan bekarcolt vonalakkal díszített oldaltöredék (6. kép 1, 3; 8. kép 7) képviseli.

b) Kettőskúpos testű, lekerekített törésvonalú tál. Egyetlen kiegészíthető töredék került elő. Ennek perem alatti része simított, alsó része durvított felületű; alja erősen profilált. Vállán kétsoros bordadisz fut körbe (5. kép 5).

II. Fazekak

A gödörben talált legtöbb töredék ebből az edénytípusból származik.

a) Egyenes, vagy enyhén kihajló peremű, a perem alatt egysoros tagolt bordadísszel és a peremből induló rövid szalagfüllel, vagy hengeres, szinte a szalagfület utánzó bütyökfogóval ellátott példányok töredékei (7. kép 2–3, 7–9; 6. kép 2, 10). Ugyanez a forma a perem alatt mélyített díszítéssel is előkerült (6. kép 5).

b) Hasonló példányok, amelyek feltehetően „amfora” formájúak voltak, kétsoros bordadísszel (6. kép 6, 8; 7. kép 7–8).

Főleg ezekhez a típusokhoz tartozó töredékek kerültek elő a felszíni gyűjtés során is (2. kép 2–3; 5–7). Egyetlen, a környéken gyűjtött töredéket háromsoros tagolt borda díszít (2. kép 4).

d) Durva kidolgozású, barbotinszerű bütyökkel díszített fazék töredéke (6. kép 9). Szintén fazekakhoz tarthatnak a bekarcolt halszálkamintával díszített töredékek (7. kép 1).

III. Korsók

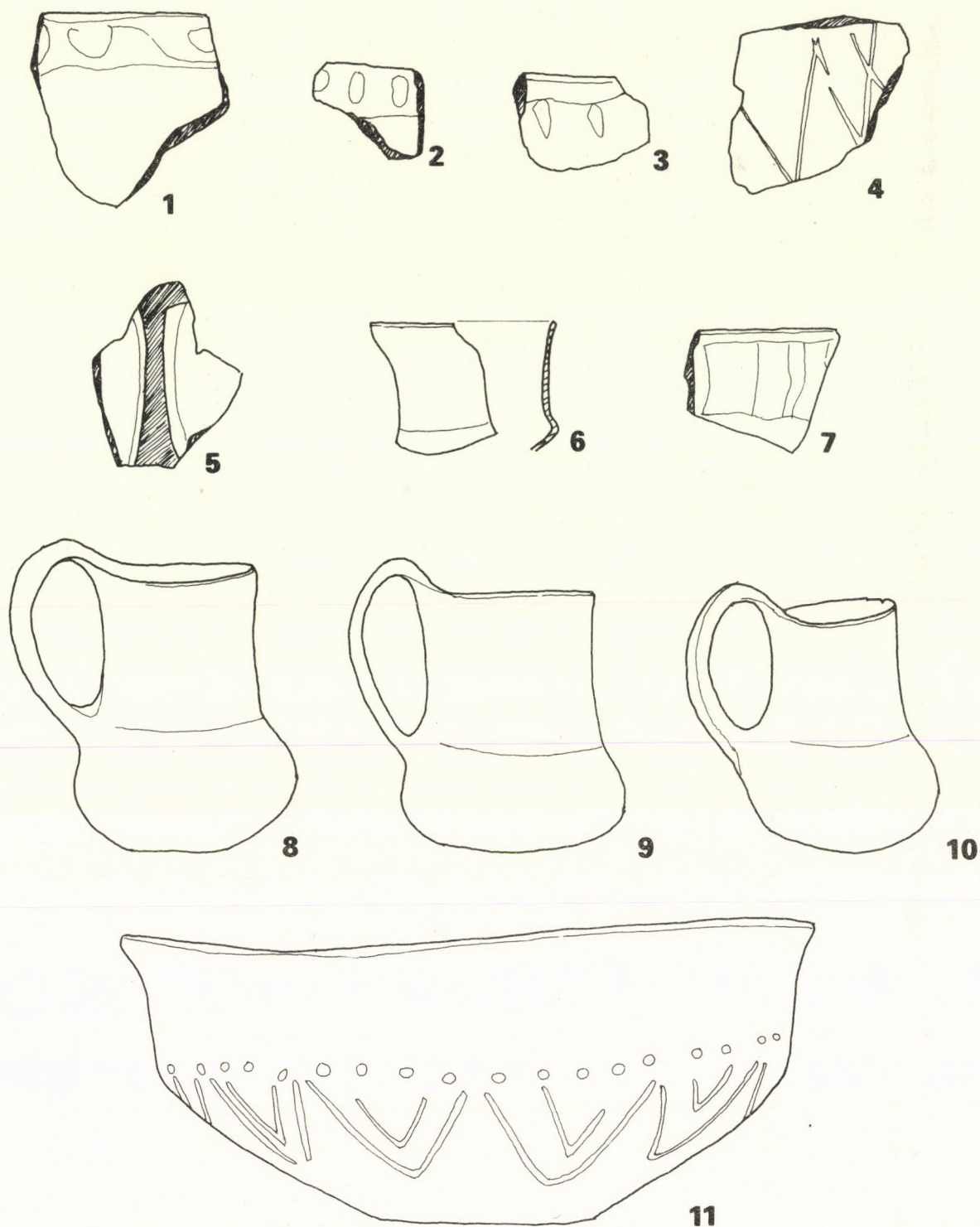
Ezt az edényformát egyetlen töredék képviseli. Finom kidolgozású, kannelurákkal és felületes bekarcolásokkal díszített edényből származik (6. kép 4).

IV. Bögrék

a) Csonkakúp alakú, kisméretű, egyenes peremű bögre. Pereme alatt beszúrkált kettős pontsor, ez alatt bütyökdisz helyezkedik el (5. kép 1).

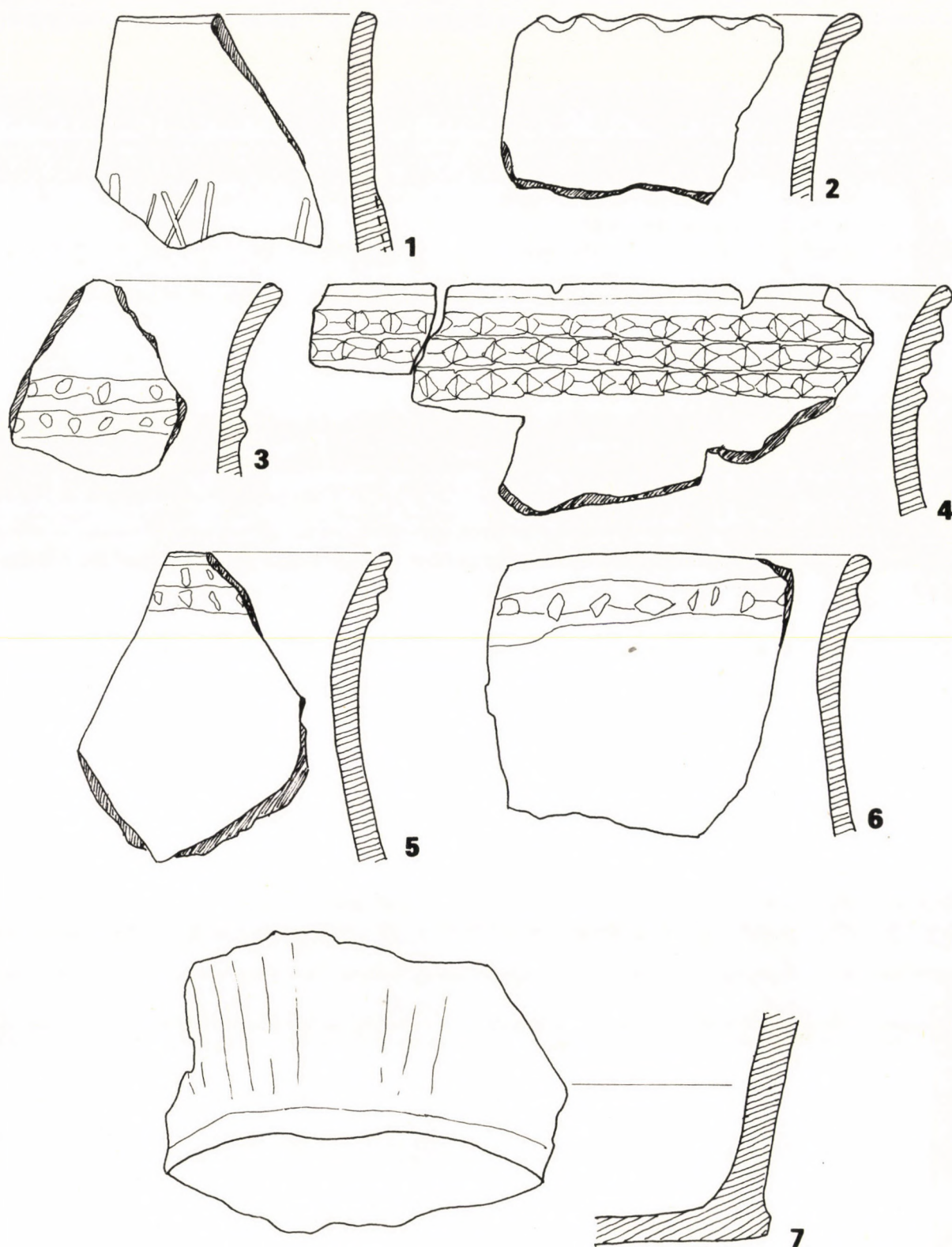
b) Nyomott gömbtestű bögre, hasán függőleges kannelurákkal és ovális metszetű, horizontális tagolású füllel (5. kép 2). Hasonló példányokból származhat további két kannelurázott bögrétöredék és két kerek metszetű, horizontálisan tagolt fültöredék is (8. kép 1–4).

c) Gömbös testű, rövid nyakú bögrék kerek metszetű füllel. Díszítésüket enyhén besimított függőleges kannelurázás alkotja (5. kép 3–4).

1. kép A badeni kultúra klasszikus szakaszának leletei Boglárlelléről. (1 : 2)

Fig. 1. Finds from the classical period of the Baden Culture from Boglárlelle. (1 : 2)

2. kép A bolerázi csoport leletei Boglárlelle — Űszó u. lelőhelyről.
Felszíni gyűjtés. (1 : 2)

Fig. 2. Finds of the Boleraz group from the Boglárlelle — Űszó street site.
Surface finds. (1 : 2)

V. Különleges edényformák

a) Egyfülű, talpas edény. Teste kettőskúpos, törésvonala lekerekített. Bekarcolt vonalakkal álló díszítése a törésvonal fölött helyezkedik el. A perem fölé emelkedő völgyelt szalagfület hosszanti borda tagolja (4. kép).

b) Négyszögletes edény. Szürkésvörös, egyenesfalú, egész külső felülete durván bekarcolt halszálkamintával díszített. Pereme a sarkoknál lévő alacsony, hengeres kiemelkedésektől eltekintve egyenes. Egyik rövidebb oldalán két kerek törésfelület látható, ami azt jelzi, hogy innen két kör átmetszetű applikáció tört le (8. kép 9 a–b).

VI. Egyéb leletek

a) Orsógomb (8. kép 5).

b) Vadkanagyarból hasított lemez. Szélesebb végén kerekre csiszolt, átfúrás nélkül (8. kép 6).

A fentebb felsorolt típusok és edényformák többsége (I–VI) esetében a bolerázi csoport általánosan elterjedt, és alaposan feldolgozott típusairól van szó, elterjedésük és párhuzamaik ismertetése és elemzése megtörtént (TORMA 1969, 100–102; NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1964, 231–233; TORMA 1973, 488–494; TORMA 1977, 45–54).

A Boglárlellén feltárt leletanyag mennyisége nem teszi lehetővé, hogy az általa képviselt település relatív kronológiai helyzetét teljes pontossággal és biztonsággal állapítsuk meg. A felsorolt edénytípusok, különösen a tálak és bögrék nagyszámú analógiája, a sűrű halszálkaminta, a vízszintes tagolású fülek előfordulása alapján a feltárt objektumot a bolerázi csoport középső fázisához soroljuk, Nitriansky Hrádok, Pilismarót-Basaharc, Süttő stb. leleteivel egykorúnak tartjuk (TORMA 1973, 498). A korai szakaszra jellemző formák hiánya miatt későbbinek kell tartanunk a boglárlellel anyagot Sturovó, Magyarkeszi-Gubarc és Koppányszántó-Tímárvölgy leleteinél (NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1979, 52–53). Bár a felszíni gyűjtés során előkerült egyetlen amfóratöredék a bolerázi csoport harmadik, legfiatalabb fázisaként értékelt Fonyód — Pári-Altacker lelőhelyek felé mutat (2. kép 1), a rácsminta hiánya és a fentebb említett, korábbi korszakra mutató típusok előfordulása alapján a feltárt hulladékgödört inkább a csoport középső fázisát képviselő, fentebb említett lelőhelyekkel párhuzamosítjuk (Vö.: TORMA 1977, 54–55). Természetesen számolnunk kell azzal a nagyon is valószínű lehetőséggel, hogy az egyes későrézkori telepek élete nem korlátozódott egy-egy, tipológiai alapon feltételezett időtartamra. Ezért semmi nem mond elent annak a feltevésnek, hogy a boglárlellel bolerázi település megérte a Fonyód és Pári-Altacker területén feltárt leletekkel jellemzett korszakot, hiszen erről a lelőhelyről csupán egyetlen gödör anyagával rendelkezünk.

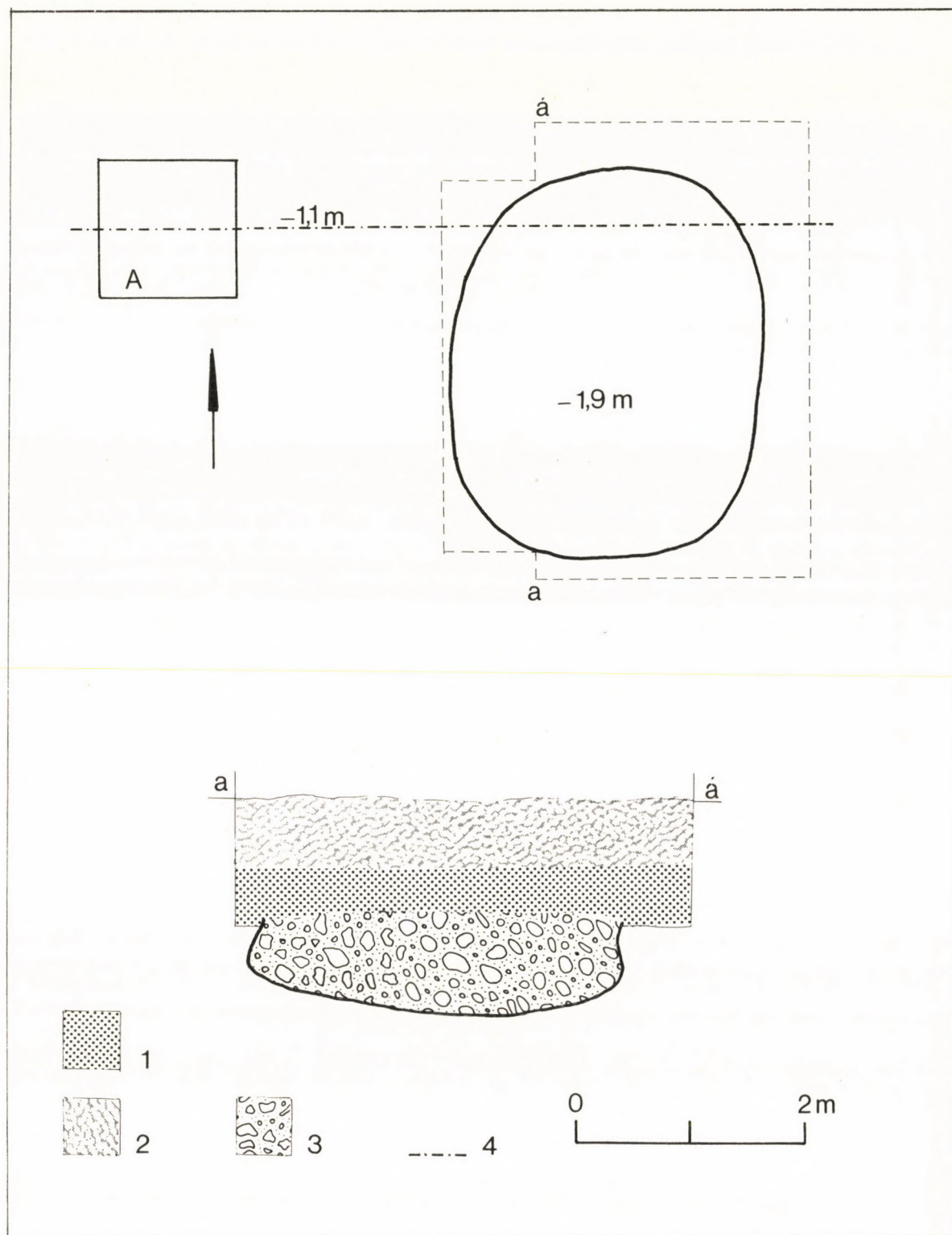
A bemutatott kis leletegyüttest az egyelőre pontos analógia nélkül álló talpas edény (4. kép), és a halszálkaminta, négyszögletes edény (8. kép 9 a–b) teszi különösen figyelemre méltóvá. A formáját te-

kintve leginkább a mély tálakkal rokon talpas edényhez olyan fület illesztett készítője, amelyet általában nem tálakon, hanem korsókon találunk. A szalagfül analógiája ismert Nitriansky Hrádok bolerázi telepéről (NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1964, 261. 18. t. 4. Uo. 263. 20. t. 7). Az edény díszítése, ha nem is gyakori a bolerázi korszak leletei között, szintén előfordul, így egyebek között Brno-Lišen lelőhelyen (PAVELČIK 1973, 386. 5. t. 1). Hasonlóan különleges formaként tartanak számon egy alacsony csőtalon álló edényt, amely pontos stratiográfiai adatok nélkül szerepel a Nitriansky Hrádok telepéről közölt anyagban (NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1973, 299. 16. jegyzet). Az alacsony csőtalon a bolerázi csoporttal rokon, sőt azzal gyökerében azonosnak is tartott Černavoda III anyagban is előfordul (MORINTZ–ROMAN 1968, 95. Abb. 38/4), a boglárlellel edény pontos analógiája azonban nem ismeretes. (A Černavoda III kultúra és a bolerázi csoport viszonyára nézve vö. Ecsedy 1978, 166–167, NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1979, 54). A magas fülű, talpas edény lehet unikum a maga nemében, de valószínű, hogy a kialakult bolerázi formakincs egyik olyan típusát képviseli, melyből eddig csak ki nem egészíthető töredékek kerültek a kutatók kezébe.

Szintén különleges, ha nem is egyedülálló, a külső oldalán halszálkamintával díszített négyszögletes edény.

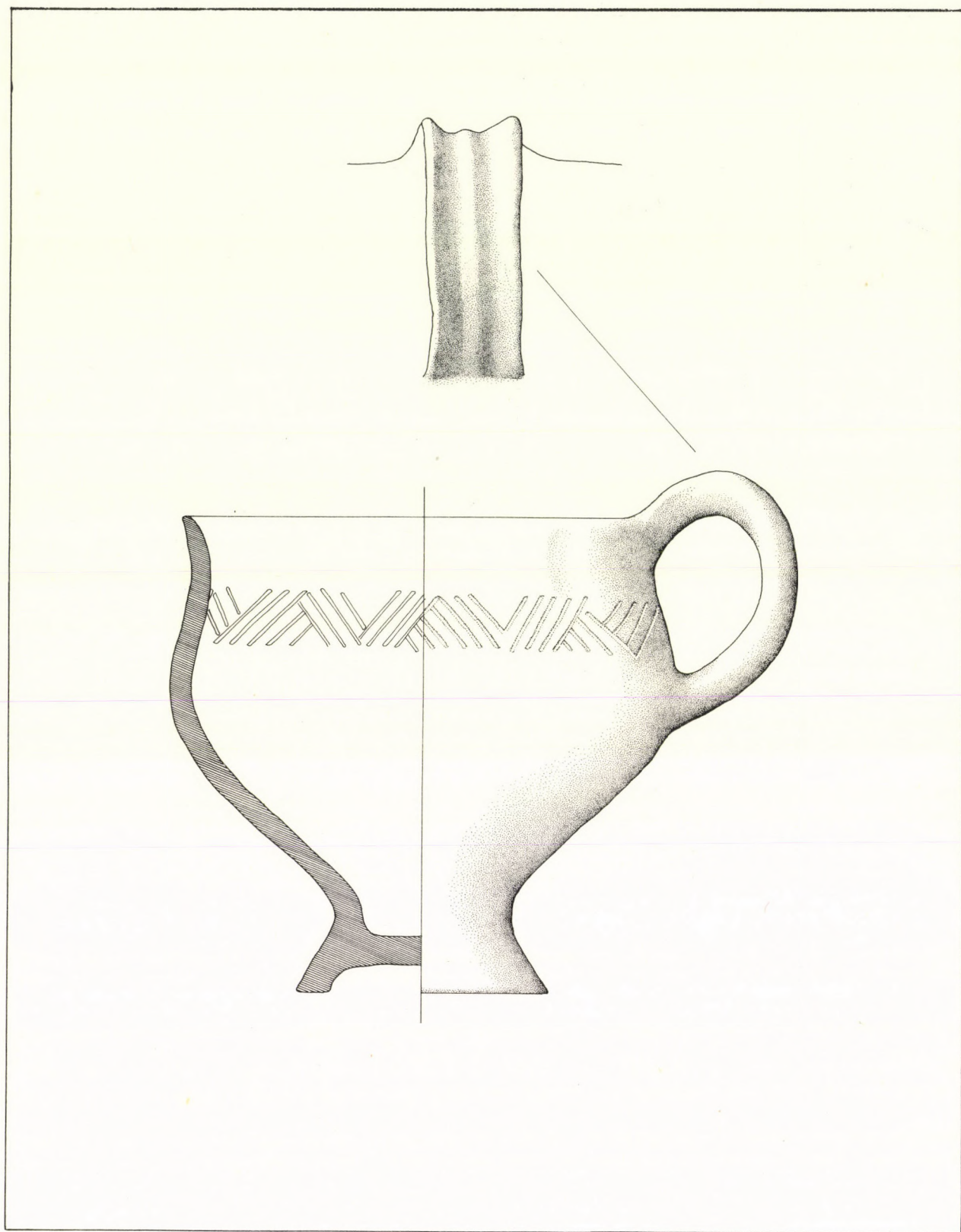
Nyilvánvalónak látszik, hogy kiegészítését a Radošina lelőhelyen feltárt, jól ismert edény alapján képzelhetjük el: előlapjához két állat alakú protomé kapcsolódott, az egész edény tehát egy nagymértékben stilizált alkotás volt, amely szarvasmarhától vontatott kocsit ábrázolt (NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1973, 299–300, Abb. 3; NEMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ–BARTA 1977, 443–444, Abb. 7; PIGOTT 1979, 7). Nem dönthető el, hogy a kocsiedényünkről letört protomékat a többi töredékekkel együtt, ugyanabba a gödörbe dobták-e be. A cserepek egy része ugyanis már 1975-ben, a vízvezeték-fektetés közben előkerült, és ezekkel a kocsiedény néhány töredékét is átadták, de valószínű, hogy jónéhány lelet szétszóródott. A leletmentés során megtaláltuk az edény további töredégeit, de a letört protomék az igen aprólékosan végzett kutatás ellenére sem kerültek elő. Esetleg elképzelhető, hogy a letört állatfigurákat egy másik gödörbe dobták, de valószínűbb, hogy ezek a gödör felső rétegének megbolygatásakor kallódtak el.

Leletünk alapstruktúráját illetően azonos a Radošinán talált példánnyal. Figyelemre méltó különbség, hogy a boglárlellel edényen nem volt a szekér egyik lényeges szerkezeti elemét imitáló, félkörös fogó formájában, stilizáltan ábrázolt ív az előlap fölött, és az, hogy a két edény díszítése is eltérő. A boglárlellel darabot sűrű halszálkaminta borítja, a radošinai példányt a perem alatt három sorban elhelyezkedő benyomkodásokkal díszítették.

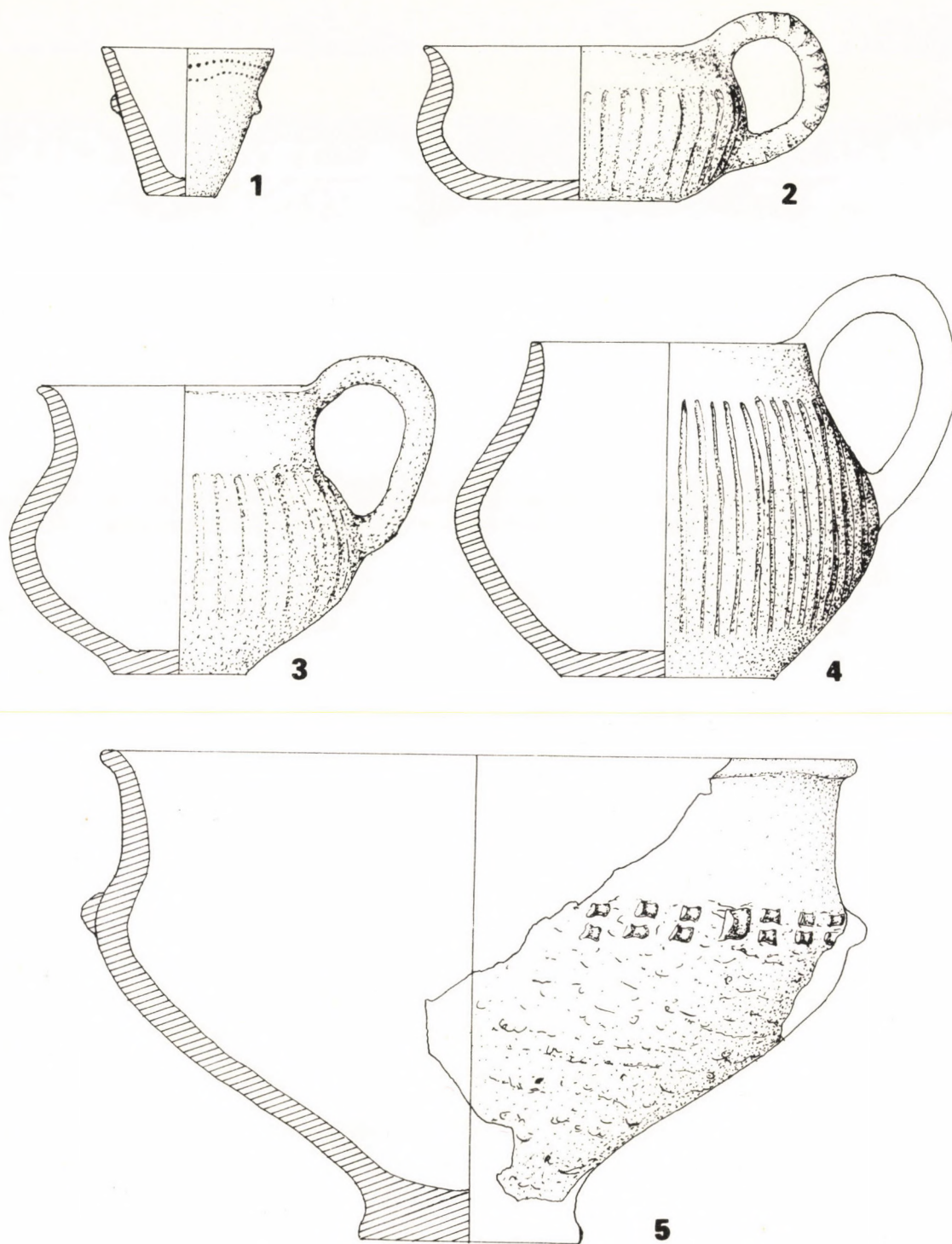
3. kép Boglárlelle — Úszó u. A feltárt bolerázi hulladékgödör helyszínrajza. A = vízóra aknája; 1. világosbarna réteg; 2. bolygatott humusréteg; 3. a gödör betöltése; 4. Vízvezetékcső.

Fig. 3. Boglárlelle — Úszó street. Plan of the Boleráz pit recovered.
A = manhole for watermeter; 1. light brown layer; 2. mixed humus layer;
3. the fill of the pit; 4. water pipe.

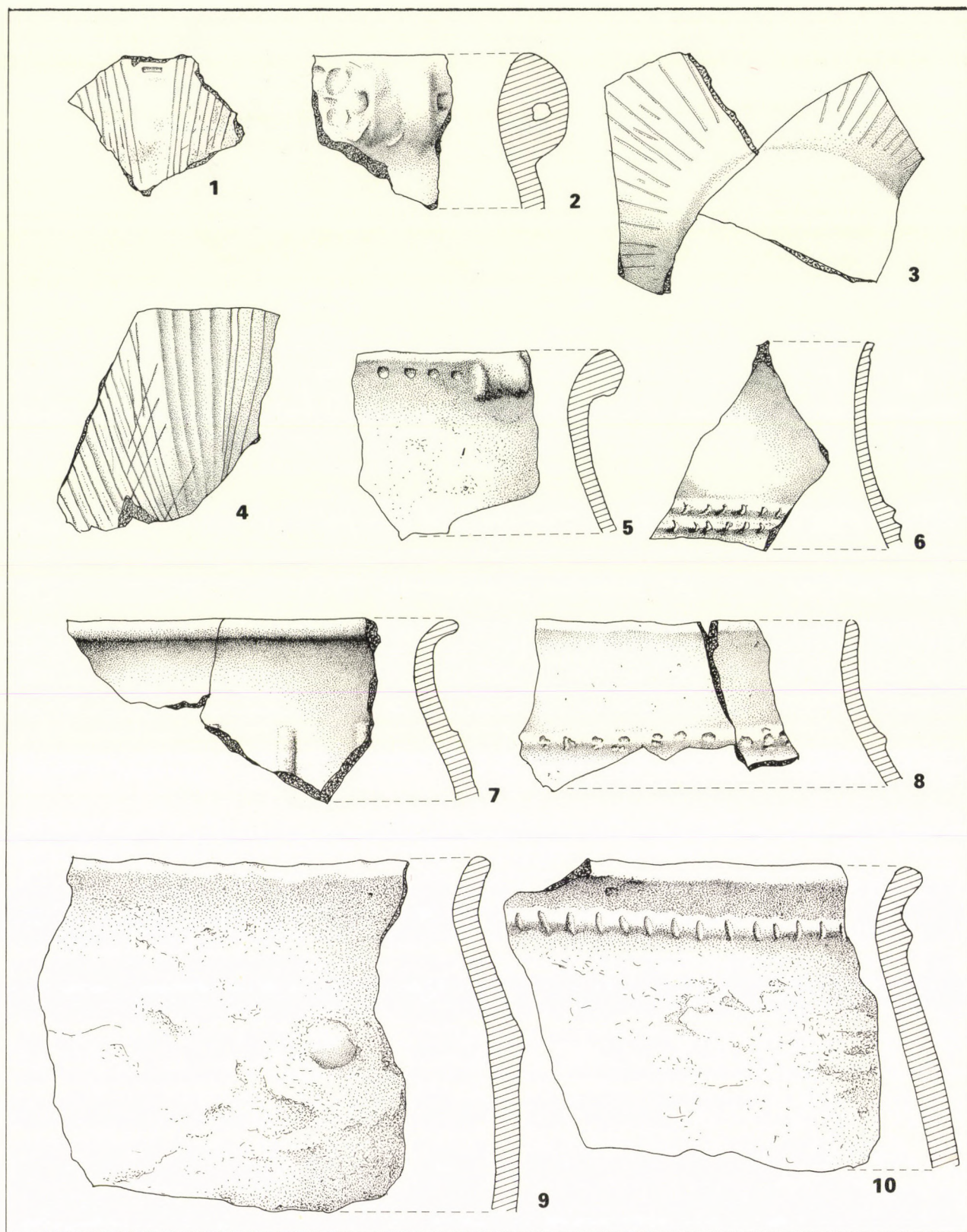
4. kép Boglárlelle — Űszó u. Edény a bolerázi csoport hulladékgödréből (1 : 2)

Fig. 4. Boglárlelle — Űszó street. Vessel from the Boleráz pit. (1 : 2)

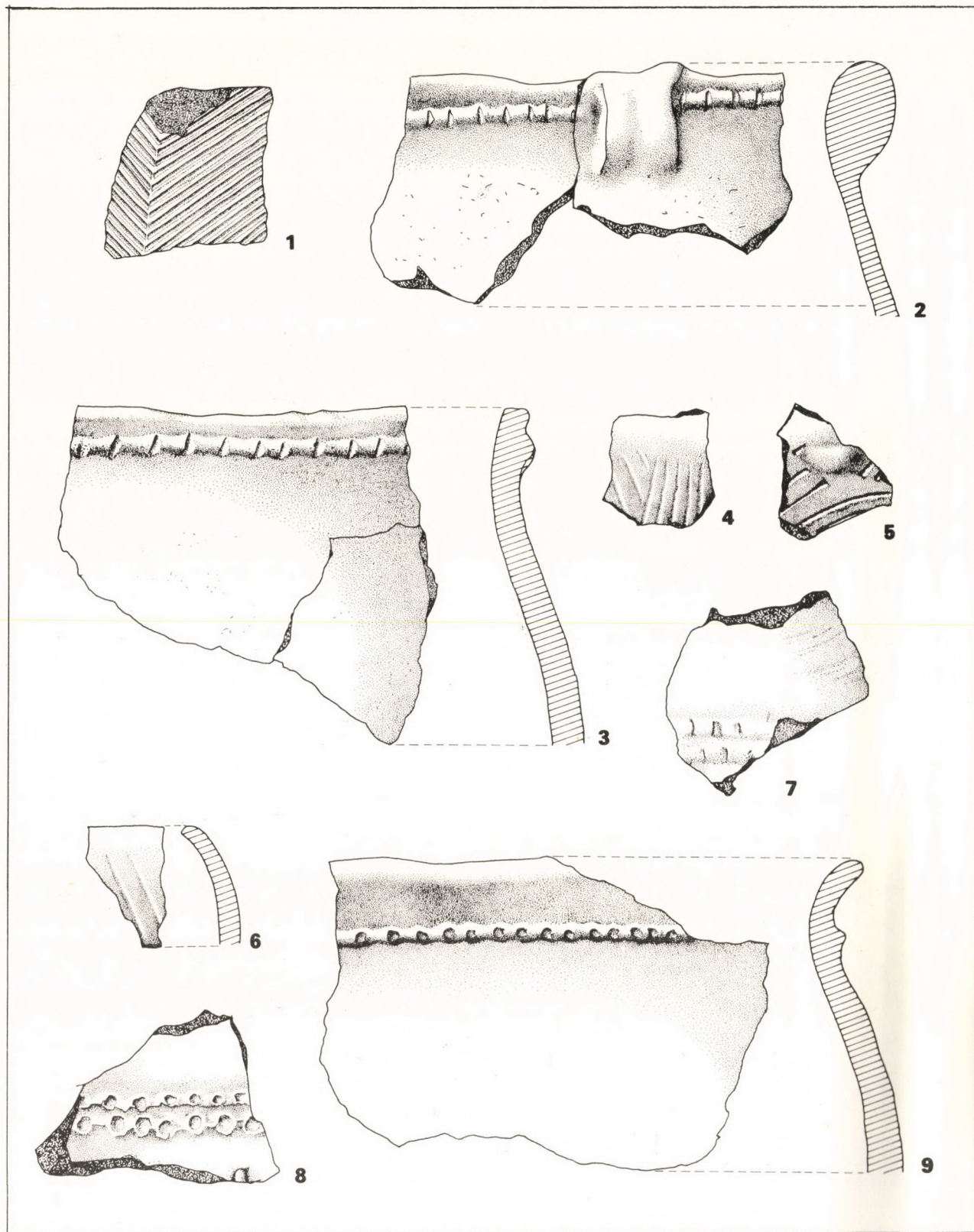
5. kép Boglárlelle — Úszó u. Leletek a bolerázi csoport hulladékgödréből. (1 : 2)

Fig. 5. Boglárlelle — Úszó street. Finds from the Boleráz pit. (1 : 2)

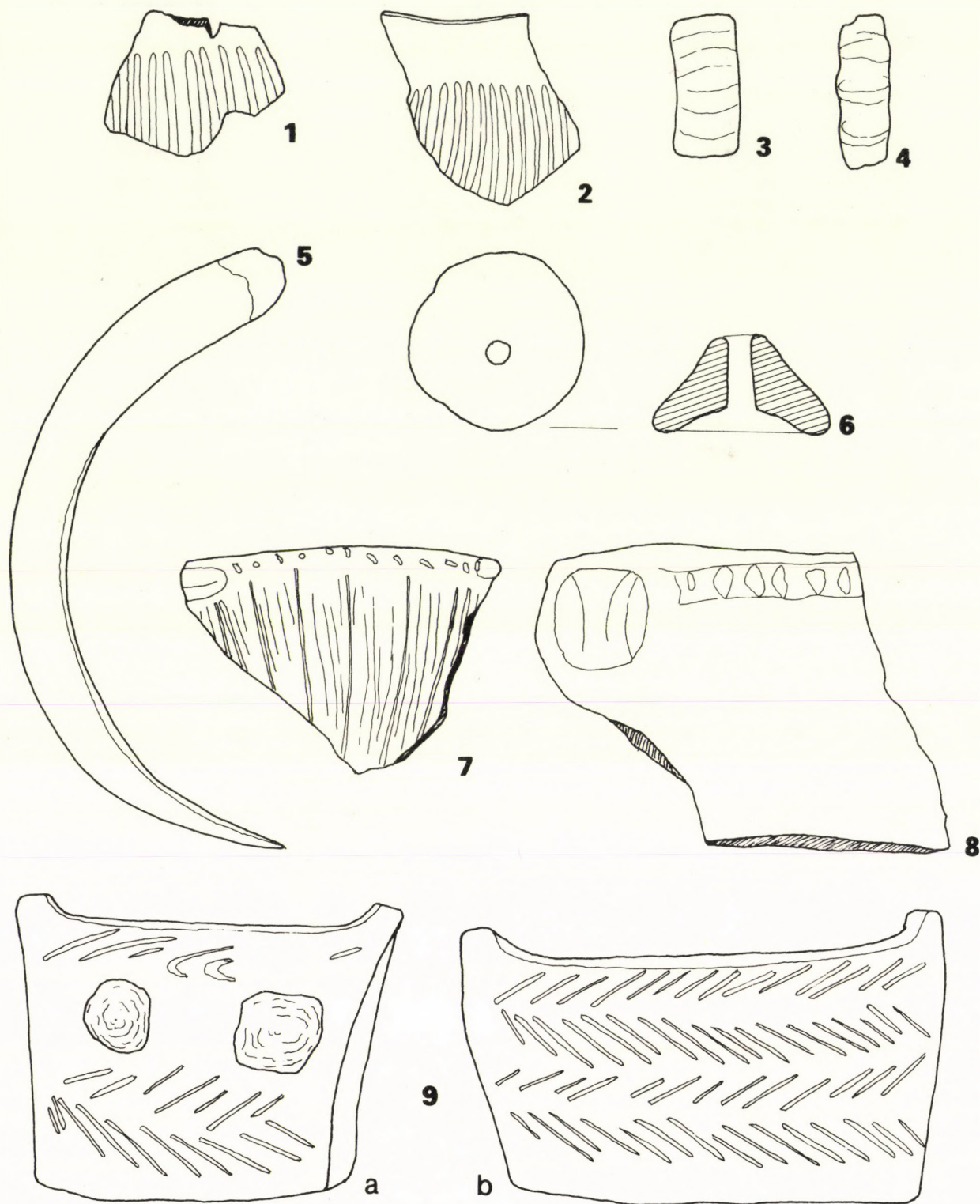
6. kép Boglárlelle — Úszó u. Leletek a bolerázi csoport hulladékgödréből. (1 : 2)

Fig. 6. Boglárlelle — Úszó street. Finds from the Boleráz pit. (1 : 2)

7. kép Boglárlelle — Úszó u. Leletek a bolerázi csoport hulladékgödréből. (1 : 2)

Fig. 7. Boglárlelle — Úszó street. Finds from the Boleráz pit. (1 : 2)

8. kép Boglárlelle — Úszó u. Leletek a bolerázi csoport hulladékgödréből. (1 : 2)

Fig. 8. Boglárlelle — Úszó street. Finds from the Boleráz pit. (1 : 2)

A Radošina típusú kocsibrázolások eddig összesen három példányban ismertek, valamennyi a bolerázi csoporthoz tartozik (NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ—BARTA 1977, 447). A radošini protomékhoz hasonló állat alakú fogók és bütykök sokasága ismert ugyan a korábbi kultúrák, így a Cucuteni-Tripolje (DUMITRESCU—PETRESCU—DIMBOVIȚA—GOSTAR 1954, 113—114, 123. t.), a Lengyel, a Lasinja (DIMITRIJEVIĆ 1976, 80, 4. t.) stb. kultúrák anyagából, a formai hasonlóság alapján nem gondolhatunk sem genetikus, sem kulturális kapcsolatokra. A jól ismert, igába fogott szarvasmarhákat ábrázoló szobrocskák a Trichterbecherkultura köréből viszont már igazolni látszanak, hogy a badeni kultúra kialakulását megelőző korszakban az ilyen jellegű votív tárgyaknak jelentős szerepük lehetett a kultikus életben (PIGOTT 1968, 307).

Nagyon valószínűnek tarthatjuk, hogy a kocsitemetkezések, jelképes kocsitemetkezések és a kocsibrázolások a kocsi megismerésével párhuzamosan, tehát igen hamar a kultusz fontos elemeivé lettek. Ezen az alapon feltételezhető, hogy a badeni korszakot megelőzően Európa népei nem ismerték ezt a találmányt. Kétségtelennek tűnik, hogy a legkorábbi szekerek, nevezetesen a gödörsíros kurgánokban talált példányok és a badeni kultúra modelljei nagyjából egyidősek, a badeni kultúrát megelőző korszakból sem kocsibrázolás, sem kocsitemetkezés nem került elő (a probléma részletes elemzését további adatokkal, ld.: PIGOTT 1968; *idem.*, 1979).

Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a hagyományos relatív kronológia keretei között, amelyet illetően MAKKAY (1976, 289) felfogásával értünk egyet, elméletileg akár a kocsi korábbi, Tiszapolgár-Gumelnița-kori elterjedésének lehetőségével is számolhatunk. Erre vonatkozóan egyelőre semmiféle bizonyíték nincs.

A kocsi kérdésével foglalkozó kutatók egy része szerint ez a kétségtelenül mezopotámiai találmány szárazföldi úton, a déloroszországi sztyeppe felől, valószínűleg a gödörsíros kurgánok népe révén jutott Közép-Európába, balkáni elterjedése tehát észak-dél irányban történt. E feltevés mellett látszik szólni az is, hogy a Balkánról a badeni kultú-

rával azonos korszak emlékei között sem találunk a kocsi meglétére utolsó bizonyítékot, bár ez ugyanúgy e silentio argumentum, mint a Tiszapolgár-Gumelnița-Bodrogkeresztúr kultúrákkal kapcsolatban említett negatívum. Bóna István összefoglaló tanulmányában elvetette a fentebb vázolt elméletet (BÓNA 1960, 95—99). Bár a kocsi meglétének lehetőségét a Gumelnița kultúrában kronológiai alapon kizárni nem lehet (vö.: PIGOTT 1968, 302), ennek területén nincs bizonyíték a Mezopotámia—Anatólia—Balkán—Közép-Európa elterjedési vonalat feltételező elmélethez. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy szinte semmit sem tudunk arról a korszakról, mely Bulgária területén a Gumelnița kultúrájánál későbbi, de megelőzi még a badeni kultúra kialakulását, tehát a Bodrogkeresztúr, Salcuta IV, Hunyadihalom, Černavoda I, Černavoda III kultúrák időszakát tölti ki (ROMAN 1979, 309). A kérdés nem dönthető el egyértelműen, így a bolerázi és a badeni kocsik eredete kérdésében egyelőre mindkét említett lehetőséget fenntarthatjuk.

A badeni kultúra két jól ismert, kerekével is ellátott kocsimodellje (SOPRONI 1954; KALICZ 1976) temetkezésekkel kapcsolatos. A budakalászi modellt valamiféle ceremónia során külön sírba temették, a szigetszentmártoni darab egy sír mellékletanyagához tartozott. Nem elképzelhetetlen, hogy a badeni temetőkből ismert kettős szarvasmarhatemetések a közeli csontvázas sírokkal együtt valamiféle jelképes kocsitemetkezésként foghatók fel (CSALOG 1961, 7—12), kétségesnek látszik viszont Csalog József ezzel kapcsolatos másik feltevése, mely szerint a kocsiedény sírba helyezése jelképesen a valóságos kocsitemetkezést pótolta volna (*ibid.*, 13; MAKKAY 1963, 13—14).

A kerék nélküli bolerázi kocsiedények mindegyike telepről, hulladékgödörből származik, a típus nyilvánvalóan nem a temetkezésekkel kapcsolatban készült. A kultuszban egykor betöltött szerepe egyelőre tisztázatlannak látszik. Elképzelhető, hogy a speciális rendeltetésű edény előképül szolgált a „kocsiszekrény alakú” badeni edényeknek éppen úgy, ahogy a fejlettebb, kultusztárgy mivoltukat tovább megőrző kocsiedényeknek is.

Jegyzetek

1. A feltárás előkészítésében nyújtott segítségéért és az általa gyűjtött leletek közlési jogának átengedé-
séért ezen a helyen is köszönetet mondok Kalicz

Nándornak. A feltárt leletanyagot a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum őrzi. Köszönöm továbbá a cikk lektorának, Torma Istvánnak tanácsait és javaslatait.

IRODALOM

- BAKAY 1975 K. BAKAY, *Somogy megyei régészeti kutatások 1973/75 évben*. SMK 2 (1975) 296—310.
- BÓNA 1960 I. BÓNA, *Clay models of Bronze Age wagons and wheels in the Middle Danube Basin*. ActaArchHung 12 (1960) 83—111.
- CSALOG 1961 J. CSALOG, *Adatok a bádeni (péceli) nép kocsitemetkezéseihez és életformájának kérdéséhez*. Data to the Wagon Burials and the Ways of Life of the Baden (Pécel) Folk. ArchÉrt 88 (1961) 7—22.
- DIMITRIJEVIĆ 1976 S. DIMITRIJEVIĆ, *Idolplastika u lasinskoj kulturi*. Die Idolplastik in der Lasinja Kultur. Godisnjak Centar za Balkanoloska Ispitivanja 11 (Sarajevo 1976) 59—83.
- DUMITRESCU—PETRESCU—
DIMBOVIȚA—GOSTAR 1954 V. DUMITRESCU—M. PETRESCU—DIMBOVIȚA—N. GOSTAR, *Ha-bașești*. Monografia arheologica. București 1954. 607.
- ECSÉDY 1978 I. ECSÉDY, *Die Funde der spätkupferzeitlichen Boleráz-Gruppe von Lánycsók*. JPMÉ 22 (1977) (Pécs, 1978) 163—183.
- KALICZ 1976 Ld. alább (cirillbetűs irodalom).
- MAKKAY 1963 J. MAKKAY, *Adatok a péceli (badeni) kultúra vallásos elképzeléséhez*. Data to the Religious Beliefs of the Pécel (Baden) Culture. 90 (1963) 3—16.
- MAKKAY 1976 J. MAKKAY, *Problems concerning Copper Age Chronology in the Carpathian Basin*. Copper Age gold pendant and gold discs in Central and South East Europe. ActaArchHung 28 (1976) 251—300.
- MORINTZ—ROMAN 1968 S. MORINTZ—P. ROMAN, *Aspekte des Ausgangs des Aeneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*. Dacia 12 (1968) 45—128.
- NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ 1964 V. NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ, *Siglisko Bolerázského typu v Nitrianskom Hrádku*. Siedlung der Boleráz-Gruppe in Nitriansky Hrádok. SA 12 (1964) 163—268.
- NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ 1973 V. NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ, *Zu Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe*. Symposium Badener Kultur 1973. 297—316.
- NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ 1974 V. NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ, *Beitrag zum Kennen der Postboleráz-Entwicklung der Badener Kultur*. SA 22 (1974) 237—355.
- NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ 1979 V. NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ, *Počiatky Bolerázskej skupiny na Slovensku*. Die Anfänge der Boleráz-Gruppe in der Slowakei. SA 27 (1979) 17—55.
- NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ—
BARTA 1977 V. NEMEJCOVÁ—PAVUKOVÁ—J. BARTA, *Äneolithische Siedlung der Boleráz-Gruppe in Radošina*. SA 25 (1977) 433—447.
- PAVELČIK 1973 J. PAVELČIK, *Zur Problematik der mährischen kannelierten Keramik*. Symposium Badener Kultur 1973. 367—391.
- PIGOTT 1968 S. PIGOTT, *The Earliest Wheeled Vehicles and the Caucasian Evidence*. PPS 34 (1968) 266—318.
- PIGOTT 1979 S. PIGOTT, *The First Wagons and Carts: Twenty-Five years later*. BInstALondon 16 (1979) 3—17.
- ROMAN 1979 P. ROMAN, *Die südlichen Beziehungen der Badener Kultur*. Dacia 23 (1979) 307—311.
- SOPRONI 1954 S. SOPRONI, *A budakalászi kocsi*. FolArch 6 (1954) 29—36.
- TORMA 1969 I. TORMA, *Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez*. Beiträge zur Verbreitung der Boleráz-Gruppe der Badener Kultur in Ungarn. VMMK 8 (1969) 91—107.
- TORMA 1973 I. TORMA, *Die Boleráz-Gruppe in Ungarn*. Symposium Badener Kultur 1973. 483—512.
- TORMA 1977 I. TORMA, *Rézkori telep Páriban*. Kupferzeitliche Siedlung von Pári. A szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 6—7 (1975—1976) 29—59.
- KALICZ 1976 H. КАЛИЦ, *Новая находка модели повозки эпохи энеолита из окрестностей Будапешта*. Decouverte d'un modele de chariot eneolithique dans les environs de Budapest. CA 1976/2. 106—117.